

Exerciții de exprimare arhivistică

De nu ar fi fost trecutul nu am avea nici ideea de document, căci ea presupune experiența a ceva ce a fost. Nu există documente ca atare, ci numai ale unui anumit trecut – geologic, biologic, uman preistoric, uman istoric, acesta din urmă singurul care a lăsat și urme scrise ce se deosebesc radical de mulțimea celor nescrise – unelte, arme, costume, obiceiuri, limbă, cântece etc. Prezența unui text este însușirea care le unește, dar alte două le separă între ele și ne obligă să le păstrăm în locuri diferite – în arhive, muzee și biblioteci. Prima dintre aceste însușiri este suportul pe care sunt scrise; unul durabil și rezistent – piatră, lemn, bronz – pentru inscripțiile din muzee, și unul fragil și perisabil – pergament și hârtie – pentru înscrisurile din arhive și biblioteci.

Pe la 1200, când au apărut în Transilvania documentele arhivistice, și până pe la 1300 s-a scris numai pe pergament, importat din Cehia, Austria și Polonia. Apoi a apărut hârtia, adusă la început din Italia, apoi fabricată și în “morile” din Transilvania, care s-a impus repede și a rămas până azi ca materialul de scris cel mai bun și mai ieftin¹.

A doua trăsătură distinctivă a urmelor scrise se întemeiază pe corelația fundamentală comunitate-societate, în care primul termen exprimă adevărată firească, spontană, la conviețuire a membrilor segmentului social, pe când al doilea, dimpotrivă, reflectă participarea interesată și egoistă a lor la activitatea comună. În comunitate se naște și se dezvoltă știința, arta, religia; în societate se formează raporturile juridice și dreptul, cu toate ramificațiile sale. De aici, deosebirea concludentă dintre textele bibliotecilor și cele ale arhivelor: primele provin din manifestări cultural-religioase și au autori, iar celelalte, din activități juridico-administrative și de la emitenți – împărați, regi, voievozi, vicevoievozi, comitate, orașe, instituții judecătorești – toți cu autoritate de a cere destinatarilor, nominalizați sau nu, să facă ori să nu facă ceva, și de a-i informa.

Din cele expuse până aici se desprind trei caracteristici primare ale documentelor arhivistice – emitenții, destinatarii și materialul fragil pe care au fost scrise. Mai trebuie să o adăugăm și pe ultima, și anume, forma dată documentelor potrivit conținutului lor: privilegiile, scrisori închise și deschise, mandate, edicte, diplome pentru cele medievale și moderne; proclamații, memorii, proteste, regulamente, contracte particulare sau colective, rapoarte, certificate, sondaje de opinie, statistici și încă multe altele pentru cele de astăzi. Prin scrisoarea deschisă din 20 septembrie 1377, Ludovic I, rege al Ungariei, dăruia orașului Cluj satul Feleac, locuit de 20 de familii de țărani români, iar un urmaș al său, Sigismund de Luxemburg, îi permitea acestui oraș, prin privilegiul din 2 iulie 1405, să se împrejmuiască cu ziduri de apărare. Mai târziu, în 16 februarie 1699 și 19 martie 1701, s-au emis cunoscutele “diplome leopoldine” cu privire la statutul preoților de lege răsăriteană, care se vor uni cu biserica Romei, precum și edictul din 13 iulie 1759, dat de suverana Maria Terezia pentru cei ce nu primeau uniația;

¹ Scrisul nu este singura modalitate de a obține documente arhivistice. Altele mai noi sunt pelicula cinematografică, benzile magnetice, suporturile electronice – CD-uri, DVD-uri, stick-uri de memorie care pot stoca pe suprafețe foarte mici o cantitate mare de informații. Dar este o întrebare dacă aceste dispozitive vor avea durata documentelor medievale, precum cele de pe la 1400, care se pot citi foarte bine și astăzi. Mai au, ca și hârtia, dezavantajul fragilității. Cele dintâi instrumente de scris au fost bucăți de trestie și pene tari de găscă, ascuțite de notari, care își preparau și cerneala, întotdeauna neagră.

iar pentru secolul al XIX-lea, sunt specifice documente ca *Petițiunea națională* din mai 1848 de la Blaj, pentru drepturile românilor din Transilvania, sau *Proclamația de la Islaz* din luna iunie a aceluiași an, cu un program revoluționar pentru Țara Românească.

Cele patru caracteristici stabilite mai sus nu sunt, de fapt, decât condițiile în care putem vorbi despre existența documentelor arhivistice. Esențială este decizia sau, cel puțin, intenția noastră de a le păstra atât cât ne sunt necesare, ori să facem din ele bunuri proprii sau ale societății. Valoarea lor documentară nu le este intrinsecă, ci una atribuită de noi după interesele și convingerile noastre, și pe care le-o putem retrage oricând. O și facem atunci când selecționăm arhivele după indicatoare care arată pentru fiecare categorie de acte² durata valorii lor documentare. Numai faptul că unele sunt declarate “permanente” ne dau iluzia că o asemenea valoare le este obiectivă, o proprietate a lor.

Păstrarea documentelor duce, firesc, la constituirea de arhive, aceste sedimente ordonate de înscrisuri care trebuie să fi fost la începuturile lor niște maldăre de hârtii puse acolo la întâmplare. Regăsirea tot mai anevoioasă a celor necesare a impus însă de la o vreme constituirea lor într-un anumit fel. Cea mai veche arhivă cunoscută în Transilvania este cea a orașului Brașov, un *repositorium* alcătuit cronologic și pe categorii de documente de bistrițeanul Christian Pomarius pe la 1550. Sub litera “A”, de pildă, a așezat privilegiile acordate orașului între 1353 și 1452 de regii Ungariei³. Astăzi avem arhive la toate nivelurile în care cel mai important principiu de ordonare și evidență este fondul arhivistic, ca unitate organică a înscrisurilor lăsate de fondatorul de arhivă – instituție sau persoană particulară. Astfel de fonduri sunt *Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla* sau *Emil Racoviță*, păstrate la Arhivele Naționale din Cluj.

Aceste fonduri au un caracter juridic-administrativ ca și documentele din care sunt constituite, și lor li se opun, în sfera culturii, fonotecile și filmotecile. Este, așadar, greșit să se vorbească de “arhive de aur” sau de “arhive de folclor”⁴, așa cum auzim deseori pe la posturile de televiziune și de radio. Avem însă arhive curente, cum este cea a orașului Cluj, în care se pot face depuneri noi, precum și arhive istorice, definitiv închise, ca aceea a Oficiului superior minier din Zlatna, care a funcționat în secolul al XVIII-lea.

Un alt mijloc de ordonare folosit în arhive sunt colecțiile, alcătuite pornind nu de la un fondator de arhivă, ci de la materialul, forma sau altă proprietate a documentelor care le compun. Avem astfel colecții de pergamente, de privilegii, de hârti etc.

Nimic aprioric, așadar, în arhivele noastre; totul este empiric, la nivelul experienței și la fel va fi și pentru cele viitoare, probabil electronice.

Alexandru Tamaș

² Documentul arhivistic este adeseori numit **act**, deși cei doi termeni nu sunt sinonimi. Etimologic, actul provine din participiul perfect al verbului *ago, agere* (a face, a înșăptui), iar cel de document, tot de la un participiu perfect, de la *doctum*, dar al verbului *doceo, docere* (a informa). Termenul **act** corespunde atunci cu faza inițială a documentului arhivistic, când acesta este întocmit și pus în circulație de emitent, dar nu se potrivește cu faza finală, de păstrare. Raportul dintre ei este mai degrabă unul recesiv: un înscris intră în existență ca act, dar este păstrat ca document.

³ Gernot Nussbächer, *Din activitatea arhivistică a lui Cristian Pomarius*, “Revista Arhivelor” 8 (1965), 2, p. 175.

⁴ Nici manuscrisele lăsate de Alexandru Dragomir nu își au locul într-o arhivă, cum cred editorii lor (*Meditații despre epoca modernă*, București 2010, p. 5), mai ales că au fost găsite în străfundurile unui dulap. Ele sunt manuscrise și locul lor este într-o bibliotecă.